Primljeno: 14. 9. 2020.

Prihvaćeno za štampu: 23. 11. 2020.

Dr. sc. Dijana Sulejmanović, viši asistent

Univerzitet u Bihaću

Islamski pedagoški fakultet

E-mail: dijana.sulejmanovic@ipf.unbi.ba

KONFORMIZAM I POLITIČKO PONAŠANJE U TRADICIONALNOJ SREDINI

Sažetak

Ljudi o sebi vole misliti kao samostalnim, kritički svjesnim, individuama koje nisu pijuni i koje imaju stav, ne pokoravajući se većini, imuni su na socijalne zaraze. Ipak, svakodnevno smo izloženi socijalnom utjecaju drugih. Sklonost da činimo osnovnu atribucijsku grešku, odnosno, da vlastito i tuđe ponašanje objašnjavamo isključivo osobinama ličnosti, podcjenjuje snagu i važnost tog utjecaja. Kako bi sačuvao svoje samopoštovanje i, istovremeno, bio ravnopravnim dijelom grupe, čovjek se pokorava socijalnom utjecaju, težeći da pronađe savršenu ravnotežu između onog što sam želi i očekivanja grupe kojoj pripada.

Naučno proučavanje vrijednosnih orijentacija, kao i vrijednosti uopće, ima veliki naučni, ali i društveni značaj, jer se radi o proučavanju faktora koji pokreću i usmjeravaju ponašanje pojedinca i grupe. Ispitivanje preferencija konformizma i aktivizma – općeg i društvenog – kao vrijednosnih orijentacija urađeno je na uzorku od 106 odraslih osoba s područja Bosanske krajine. Uzorak je činilo 60 žena (56.6%), a starost ispitanika bila je između 19 i 77 godina.

Dobiveni rezultati pokazuju kako prisutnost konformizma te općeg i društvenog aktivizma kao vrijednosnih orijentacija u tradicionalnom društvu nije visoka te se može očekivati da je danas, u XXI stoljeću, i u tradicionalnim sredinama ojačan individualizam, a da se napušta kolektivizam i održavanje grupne kohezije kao tradicionalne vrijednosti.

Ključne riječi: *vrijednosti, vrijednosne orijentacije, konformizam, opći aktivizam, društveni aktivizam, političko ponašanje, tradicionalna sredina*

Uvod

Dominantni sistem vrijednosti u savremenom potrošačkom društvu, u kojem su na cijeni individualizam i konzumerizam, obilježen je inertnom omladinom, pojedincima koji su usmjereni na sopstvenu egzistenciju te grupama koje su složne i solidarne s potpunim relativizmom, prihvatajući “dolce vita” (italijanski jezik, *sladak život*) kao kategorički imperativ modernog doba. S druge strane, ta omladina je i dalje svakodnevno pod utjecajem starijih članova društva čije isticanje tradicionalnih vrijednosti, kolektivismom kao garancije uspjeha i opstanka društva te važnosti napornog, ali poštenog rada ne mogu biti zanemareni. Odbacivanje ili nepoštivanje tradicije u tradicionalnim sredinama ravno je odbacivanju kolektivnog identiteta uopće.

Socijalni utjecaj, šire određeno, pojam je iz područja socijalne psihologije koji se odnosi na utjecaj socijalnih faktora na ponašanje, dok uže određeno označava proces u kojem pojedinac ili grupa svojim prisustvom i ponašanjem uzrokuju promjene u kognitivnim aktivnostima – stavovima, mišljenju i procjenama drugog pojedinca ili grupe, a koja je nastala kao rezultat njegove izloženosti stavovima, mišljenju i procjenama drugih (Hewstone i Stroebe, 2003), odnosno kao posljedica odnosa pojedinca i drugih – pojedinaca, grupa ili društva (Abrams i Hogg, 1990). Pionirska istraživanja socijalnog utjecaja se vezuju za Muzafera Sherifa i Solomona Ascha koji su sredinom prošlog stoljeća započeli s naučnim opisivanjem i objašnjavanjem zašto se pojedinac ili grupa mijenjaju pod utjecajem drugih, a ove zaključke omogućila su im sistematska istraživanja konformizma u eksperimentalnim situacijama.

Konformizam, socijalni fenomen koji je tokom historije socijalne psihologije stalno istraživački privlačan jer njegova prisutnost među članovima nekog društva opisuje to društvo u psihološkim terminima te nudi prediktivnu vrijednost koja je i svrha naučnog pristupa konformizmu.

Vrijednosne orijentacije važno je ispitivati u kontekstu modernizacije i tranzicije nekog društva koje se suočava s promjenama i izazovima napuštanja jednog, poznatog sistema vrijednosti u korist novog, modernog. U preglednom radu promjena vrijednosnih orijentacija od

1985. do 2010. Sekulić (2011) polazi od pitanja kako se vrijednosni sistem mijenja u vremenu burnih društvenih promjena.

U istraživanju Mladenovića i Knebla (2000) prosječni rezultati adolescenata na skalama vrijednosnih orijentacija pokazali su vrlo visoke vrijednosti za konformizam i prilično visoke vrijednosti za opći i društveni aktivizam, što je niže u odnosu na rezultate koje je dobio Pantić (1990. prema Mladenović i Knebl, 2000). Iste tendencije opadanja zabilježene su i za vrijednost aktivizma.

Ispitivanje vrijednosnih orijentacija na području Bosne i Hercegovine (Smajić, 2016) iako zahvata i područje Bosanske krajine, ne uspijeva se distancirati od korištenja studenata kao prigodnog uzorka pa se ova studija bavi isključivo omladinom, tj. ispitanici su starosti isključivo do 20 godina.

U najnovijoj studiji preferencija vrijednosnih orijentacija (Musek, 2017) gdje je uzorak činilo čak 86 292 ispitanika i to 60 različitih nacionalnih i 7 religijskih identiteta, dobivene su više vrijednosti za konformizam kod ispitanika koji su označili da pripadaju grupi pravoslavnih i muslimanskih u odnosu na pripadnike svih drugih konfesija. Ispitivanje preferencije općih i društvenih ciljeva, posmatranih kao vrijednosti, na ovim prostorima opširnije je, u čitavoj seriji istraživanja, izvršeno od strane Kuzmanovića (1995), a rezultiralo je nalazima o povećanoj konformističkoj orijentaciji među mladima, kao i izdvajanjem općeg i društvenog aktivizma kao značajnih orijentacija.

Kada će se konformizam pojaviti, u kojem obliku i pod kakvim uslovima te šta danas znači kada je u nekom društvu konformizam veći ili manji? Da li su članovi tog društva spremniji na opći i grupni aktivizam i može li se veza između ove dvije varijable, konformizma i aktivizma, smatrati dovoljno značajnom da govorimo o prediktivnim vrijednostima i, može li se na osnovu jedne varijable pratiti prisutnost druge varijable?

Konformizam

U psihološkim rječnicima, latinski pojam konformizam se definiše kao poštivanje pravila ponašanja u grupi, grupi koja se protivi devijaciji, odnosno odstupanju (Virel, 1977). Konformizam, bilo da ga

određujemo kao svako usvajanje grupnih normi ili pak kao mijenjanje ponašanja ili uvjerenja uslijed zamišljenog ili stvarnog pritiska grupe, odnosno zahtjeva i očekivanja koja od nas imaju drugi (Keisler i Keisler, 1972, prema Pennington, 1997) podrazumijeva da je ta promjena prema grupi ona koju grupa odobrava i prihvata te, u isto vrijeme, konformiranje prema očekivanjima i normama jedne grupe može istovremeno da bude devijantno prema drugoj grupi. Ovaj fenomen se može pojaviti u malim grupama, ali i u čitavom društvu kao rezultat utjecaja drugih i pritisaka grupe, a kao čin upoređivanja stavova, uvjerenja i ponašanja s normama grupe (Cialdini i Goldstein, 2004).

Historijat istraživanja konformizma seže sve do 1935. godine, kada je Muzafer Sherif, koristeći tzv. autokinetički efekat, ispitivao uvjerenost ispitanika da li se tačka svjetla pomjera i koliko. Rezultati njegovog eksperimenta (Sherif, 1936) pokazuju da pojedinac, ne samo da se prilagođava većini, nego nastavlja koristiti grupni referentni okvir kao svoj i onda kada izvor utjecaja, tj. grupa, prestane biti prisutna. Sherifov rad se može smatrati prapočetkom istraživačkog pristupa fenomenu konformizma i predstavlja primjer tzv. informacijskog socijalnog utjecaja. Riječ je o konformiranju koje nastaje iz potrebe za informacijama. On je prisutan kada osoba ne zna šta treba da misli i kako da se ponaša u konkretnoj situaciji pa se oslanja na informacije drugih ljudi, odnosno vjeruje u tačnost informacija koje nude drugi.

Nakon Sherifa, nemoguće je zanemariti ulogu tzv. "Aschov paradigme", zadatka koji je 1950. godine koristio Solomon Asch. Aschov postupak ili tzv. *Aschova paradigma* je tehnika laboratorijskog mjerenja konformističkog ponašanja koja omogućava da se pojedinac stavi pod socijalni pritisak koji se može kontrolisati i kojim je moguće sistematski manipulirati. Aschov eksperiment je prvi u nizu psiholoških eksperimenata koji su osmišljavani s ciljem razumijevanja i objašnjavanja tragičnih stradanja ljudi tokom II svjetskog rata, a njegovi kulturni nalazi upoznaju nas s drugim oblikom konformizma – tzv. normativnim socijalnim utjecajem (Asch, 1956). Za razliku od informacijskog socijalnog utjecaja, ovaj je oblik konformizma rezultat potrebe za uklapanjem, odnosno potreba da se bude prihvaćen od strane drugih ili pak da se izbjegnu sankcije zbog odstupanja od socijalnih

normi, kao što je zaustavljanje na znaku “stop” u saobraćaju ili poštovanje tišine u biblioteci.

Treći oblik konformizma je tzv. “situacijski”, odnosno konformizam koji je uslovljen, isključivo, situacijskim faktorima.

Konformizam se može posmatrati i kao proizvod djelovanja mehanizama odbrane, pri čemu se pojedinac bezrezervnom saglasnošću s postojećim stanjem štiti od sopstvenih neprijatnih impulsa. Pritom, konformizam pojedincu donosi dvostruku dobit – štiti ga od spostvenih potisnutih impulsa, ali mu i omogućava lakše ostvarivanje planiranih ciljeva putem saglasnosti s drugima, odnosno kontrolisanjem normativnog socijalnog utjecaja.

Za razliku od eksperimentalnih istraživanja konformizma, ispitivanja ove socijalne pojave kao vrijednosne orijentacije su nešto učestalija među autorima na našim prostorima, a konformizam postaje vrijednosna orijentacija kada se pomenuta strategija ponašanja prihvati kao najpoželjnije društveno ponašanje. Konformistička orijentacija se određuje kao spremnost da se mišljenje većine nekritički prihvati, da se što bolje uklopi u postojeći društveni okvir, prilagodi drugima i odustane od sopstvene posebnosti (Petrović, 2010).

Može se zaključiti da, iako se bavljenje konformizmom kao oblikom socijalnog ponašanja nije činilo istraživački privlačnim, ispitivanja konformizma kao vrijednosne orijentacije, rezultirala su dosljedno visokim vrednovanjem konformizma, posebno u tradicionalnim društvima i manjim sredinama (Petrović, 2010; Petrović i Sulejmanović, 2017).

Među prvima treba spomenuti istraživanje koje su izvršili Hošek i saradnici (1989) na uzorku od 756 muškaraca starosti između 19 i 27 godina s teritorije bivše, SFRJ. Istraživanje Hošekove i njenih kolega rezultiralo je nalazima da postoji tendencija odsustva konformizma i to posebno kod ispitanika koji dolaze iz porodica s natprosječnim socijalnim statusom.

Šram (2008) u istraživanju na uzorku zagrebačkih studenata ispituje konformizam kao jednu od autoritarnih tendencija, dobivši rezultate da konformizam jeste značajan prediktor etnocentrizma i u pozitivnoj je korelaciji s autoritarnom poslušnosti, ali da međuodnosi konformizma

i drugih varijabli nisu nužno jednoznačni u društvima različitih kulturnih naslijeđa i političkog konteksta.

Vučković i Gadžić su modifikovanu skalu konformizma Mehrabiana i Stefla (1995, prema Vučković i Gadžić, 2009) koristili na uzorku od 75 košarkaša, a za ispitivanje konformizma kao oblika ponašanja igrača prema treneru i upravi kluba. Dobiveni rezultati pokazali su sklonost ka konformiranju i to u velikoj mjeri.

Navedeni primjeri koje smo izdvojili nakon pregleda literature o dostupnim ispitivanjima konformizma na našim prostorima, a koristeći široko korištene baze podataka <http://scindeks.ceon.rs/> i <http://hrcak.srce.hr/>, pokazuju da se konformizam obično ispitivao na prigodnim uzorcima mladih i to u većim, gradskim sredinama.

Opći i društveni aktivizam

Drugi socijalni fenomen kojim se bavimo u ovom istraživačkom radu jeste *aktivizam*. Aktivizam se proučava pod različitim nazivima, kao što su političko ponašanje ili politička participacija, a razlikujemo opći i društveni aktivizam.

Kada čujemo termin “aktivizam” u tradicionalnim nezapadnjačkim sredinama, obično pomislimo na demonstracije, barikade i različite druge vrste protestovanja u cilju skretanja pažnje javnosti na neki problem. U razvijenim demokratskim društvima je javno sučeljavanje stavova o društvenim pitanjima, najblaže rečeno - uobičajeno. Međutim, pojam aktivnog građanstva ne odnosi se nužno na ostvarivanje političkih ciljeva, već aktivizam obično podrazumijeva uvjerenja o svrsishodnosti preduzete akcije, odnosno o mogućnosti ostvarivanja željenog. Pored glasanja na izborima i aktivnosti u određenoj političkoj stranci, iskazivanje aktivizma obuhvata i potpisivanje peticija, demonstracije i bojkot, kao i učestvovanje u javnim diskusijama. Danas se aktivizam sve više ostvaruje kroz upotrebu novih medija i društvenih mreža, kao što su Facebook, Twitter ili YouTube, a ljudi sami odlučuju da li će stupiti u neku virtuelnu zajednicu i postati njenim članom. S druge strane, pasivizam kao suprotnost aktivizmu, obično se objašnjava osjećajem nemoći, tj. nemogućnošću da se utječe na događaje, kako u vlastitom životu, tako i u društvu. Uopćeno, dimenzija aktivizam – pasivizam, kao

vrijednosna orijentacija, označava težnje za postignućem, ambicioznost, upornost i borbenost kao jednu krajnost te preferiranje mirnog, povučenog života bez previše uznemiravanja i naprezanja, kao drugu krajnost.

U Bosni i Hercegovini, a posebno u njenim slabije razvijenim i zapostavljenim dijelovima, poput Bosanske krajine, godine autoritarne vladavine učinile su da ljudi budu nenaviknuti na učešće u vlasti i da ne govore naglas o svojim potrebama, iz uvjerenja da taj glas ionako niko neće čuti. Ovim istraživanjem nismo željeli ispitivati samo politički aktivizam, nego u fokus istraživačke pažnje stavljamo i društveni i opći aktivizam.

Opći aktivizam. Dimenzija aktivizam - pasivizam, kao vrijednosna orijentacija, označava težnju za postignućima, ambicioznost, upornost i borbenost – s jedne strane, a preferiranje mirnog, povučenog života bez previše uznemiravanja i naprezanja – s druge strane (Petrović, 2010).

Društveni aktivizam. Kada gore objašnjenu dimenziju primijenimo na područje društvenog angažovanja, tada govorimo o društvenom aktivizmu ili pasivizmu (Petrović, 2010). Ova dimenzija, zajedno s poštivanjem normi i povjerenjem u institucije, čini osnovu društvenog kapitala. Pod pojmom društveni aktivizam se najčešće podrazumijevaju akcije kojima se javno i direktno radi na postizanju određenih društvenih ili političkih ciljeva. Društveni aktivizam, može se zaključiti, odnosi se na aktivnosti pojedinca ili grupe koje su usmjerene prema realizaciji zajedničkih ciljeva koji mogu biti raznovrsni – politički, ekonomski, ekološki i slično.

Problem istraživanja

Problem istraživanja jeste ispitati konformizam i političko ponašanje, tj. opći i društveni aktivizam kao vrijednosne orijentacije u tradicionalnom društvu u XXI vijeku. Osim toga, u cilju boljeg objašnjenja i razumijevanja konkretnog uzorka bit će ispitane i sociodemografske varijable spol, uzrast, stepen obrazovanja i ekonomski status ispitanika.

Ciljevi istraživanja

Iz gore navedenog, kao ciljeve istraživanja postavljamo:

1. Ispitati prisutnost konformizma te općeg i društvenog aktivizma kao vrijednosnih orijentacija u tradicionalnom društvu,
2. Ispitati da li postoji povezanost između vrijednosnih orijentacija konformizma i aktivizma.
3. Ispitati vrijednosne orijentacije u odnosu na sociodemografske karakteristike ispitanika.

Hipoteze

H1: Konformizam i političko ponašanje odgovaraju tradicionalnoj vrijednosnoj orijentaciji.

H2: Konformizam je u negativnoj korelaciji s političkim ponašanjem, odnosno s općim i društvenim aktivizmom.

H0: Vrijednosne orijentacije se ne razlikuju u odnosu na sociodemografske karakteristike ispitanika.

Metodološki okvir

Uzorak

Istraživanje je provedeno na uzorku od 106 osoba iz ruralnih predjela Bosanske krajine i to u okolini Velike Kladuše, Bužima, Bosanske Krupe i Bosanske Otoke, odnosno manjih i slabije razvijenih općina Unsko-sanskog kantona.

Poduzorak ženskog spola broji 60 ispitanica (56.6%), a muškog spola 46 (43.4%) ispitanika. Uzrast ispitanika je od 19 do 77 godina, a prosječna starost je 39.26 godina ($SD = 17.12$).

U Tabeli 1 prikazane su sociodemografske karakteristike uzorka. Svi ispitanici su se izjasnili kao pripadnici islamske religije.

Tabela 1. Sociodemografska obilježja uzorka (N=106)

Varijable	Kategorije	f	%
Spol	ženski	60	56.6
	muški	46	43.4
Obrazovanje	osnovna škola	22	20.8
	zanat	14	13.2
	četverogodišnja srednja škola	25	23.6
	viša škola ili fakultet	44	41.5
Ekonomsko stanje	dobro	44	41.5
	srednje	28	26.4
	podnošljivo	17	16.0
	teško	12	11.3
	gotovo nepodnošljivo	5	4.7

Instrumenti

Za ispitivanje konformizma, općeg i društvenog aktivizma kao vrijednosnih orijentacija korišteni instrumentarij sadržavao je skraćene skale od po 6 tvrdnji, a koje su dobro poznate i korištene u ranijim istraživanjima (Kuzmanović, 1995; Pantić, 1981, prema Petrović, 2010). Ponuđena skala odgovora za svaku od tri korištene skale bila je Likertovog tipa, s pet stepenovanih odgovora od 1– uopće se ne slažem pa do 5 – slažem se u potpunosti. Ukupni rezultat je određen kao suma odgovora, pri čemu je viši rezultat upućivao na veće prihvatanje prvog pola određene dimenzije.

Sociodemografske varijable kao što su spol, starost, obrazovanje te samoprocijenjeni ekonomski status ispitanice su Upitnikom sociodemografskih podataka, konstruisanim za potrebe ovog istraživanja.

Varijable

Konformizam. U ovom istraživanju, konformizam je operacionalno definisan tvrdnjama koje iskazuju konformističke stavove i zalaganje za konformističko ponašanje, dok se nekonformizam ispoljava odbacivanjem tih tvrdnji. Konformistička – nekonformistička orijentacija (Kuzmanović, 1995) određena je kao unaprijed odabrana

strategija i stil ponašanja koje odlikuje spremnost da se mišljenje drugih ljudi, odnosno većine, nekritički prihvata i da se pojedinac priklanja grupi i njenim zahtjevima, odustajući pritom od ispoljavanja sopstvenog mišljenja, ako to mišljenje ne dijeli većina, bez obzira koliko bio ubijeđen da je njegovo mišljenje ispravno i tačno. U kolektivističkim kulturama, konformizam je vrijedna osobina, dok se u individualističkim kulturama procjenjuje upravo suprotno.

Političko ponašanje – opći i društveni aktivizam. Dimenzija aktivizam – pasivizam, kao vrijednosna orijentacija, operacionalno je definisana tvrdnjama o ambicioznosti, težnji za postignućem i općem odnosu prema životu. Označava težnju za postignućima, ambicioznost, upornost i borbenost – s jedne strane, a preferiranje mirnog, povučenog života bez previše uznemiravanja i naprezanja – s druge strane.

Opći aktivizam (OAK) – pasivizam je operacionalno definisan tvrdnjama o težnji za postignućem, ambicioznosti, borbenosti, kao i aktivnom ili pasivnom odnosu prema životu uopće.

Društveni aktivizam (DAK) – pasivizam operacionalno je definisan tvrdnjama o odnosu prema društvenim i političkim događajima, odlučivanju, učestvovanju u društveno-političkom životu i slično.

Sociodemografske karakteristike. Sociodemografski podaci o ispitanicima u ovom istraživanju uključivali su dihotomnu kategoričku varijablu spol s kategorijama muški i ženski, numeričku varijablu uzrast te kategoričke varijable obrazovanje i ekonomski status s višestrukim izborima odgovora.

Prikupljanje i obrada podataka

Ispitanici su studenti na Islamskom pedagoškom fakultetu u Bihaću te članovi njihove uže porodice. Podaci su obrađeni i analizirani upotrebom statističkog programa IBM SPS Statistics 19, probna verzija za Windows te analizirani primjenom standardnih postupaka deskriptivne statistike, t-testa i Pearsonovog koeficijenta korelacije. Pored prosječnih vrijednosti, tj. aritmetičke sredine, korištena je standardna devijacija te minimalne i maksimalne vrijednosti.

Rezultati i diskusija

Biti dio cjeline ili biti cjelina – dilema je koja predstavlja važan unutrašnji konflikt, jer svaki čovjek želi biti nezavisan, ali istovremeno i dio društvene zajednice. U doba velikih društvenih kriza i sukoba, očekuje se jačanje nekritičkog konformiranja socijalnim grupama (Kuzmanović, 1995). Važnost nekonformiranja, odnosno individualizma, posebno je naglašena u zapadnjačkim kulturama, gdje se društvo posmatra kroz čvrste pojedince koji misle kritički i samostalno, boreći se za ono što smatraju ispravnim. Suprotno njima, tradicionalna društva obično prati konformiranje pojedinca s društvom, odnosno socijalnom grupom čiji je član. Pritom, cijeni se kolektivizam, zajedništvo i međusobna saradnja prije nego borba svakog za sebe. Konformizam, također, može biti posljedica potrebe da se izbjegne sukob s drugima u situacijama kada se pojedinac ne slaže s većinom. Kako bi izbjegao neprijatnost i moguće posljedice, poput neprihvatanja ili odbacivanja od strane drugih, pojedinac će se prikloniti uvjerenjima i mišljenju većine.

Istraživački problem od kojeg smo pošli u ovom istraživanju bio je ispitati konformizam i aktivizam kao vrijednosne orijentacije u tradicionalnom društvu danas, u XXI stoljeću. Inspiracija za određivanje problema ovog istraživanja potječe iz nekoliko izvora. Prvo, u ranijim sličnim istraživanjima je uzorak najčešće bio sačinjen od učenika ili adolescenata (Kuzmanović, 1995), dok je izostajalo istraživačko zanimanje za odabir starijeg uzorka. Drugo, vrijednosne orijentacije uopće, a posebno konformizam i aktivizam, nisu bile ispitivane u tradicionalnim sredinama, nego je uzorak obično potjecao iz urbanih, gradskih sredina. Prema navedenom, kao osnovna ideja ovog istraživanja nametnula se potreba za registrovanjem i analizom preferencija često nedovoljno istraživanih vrijednosnih orijentacija i to kod populacije koja je, iako istraživački zanimljiva, dosad bila zanemarena u naučnim studijama, a najviše zbog svoje teške dostupnosti. Upravo je prevazilaženje tih prepreka i činjenje ove populacije dostupnom za istraživanje, jedna od najvećih vrijednosti ovog rada i neupitan doprinos proučavanju vrijednosnih orijentacija uopće.

U svrhu preglednije diskusije rezultata, konačan ishod ćemo prikazati prema postavljenim hipotezama.

H1: Konformizam i političko ponašanje odgovaraju tradicionalnoj vrijednosnoj orijentaciji.

U Tabeli 2 su prikazani rezultati deskriptivne statistike za vrijednosne orijentacije koje su bile u fokusu ovog istraživanja, odnosno za konformizam te opći i društveni aktivizam.

Tabela 2. Rezultati deskriptivne statistike za varijablu vrijednosne orijentacije (N=106)

Varijabla	M	SD	Min.	Max.
opći aktivizam	19.92	4.46	7.00	30.00
društveni aktivizam	16.63	5.11	6.00	29.00
konformizam	16.26	6.10	6.00	29.00

Polazeći od istraživanja Kuzmanovića (1995) koje je bilo kvazilongitudinalno, obuhvatajući grupe koje su po nekim karakteristikama slične i uporedive, novina ovog rada, osim strukture uzorka i njegove kulturološke pozadine, jeste i odabir transverzalnog pristupa, što nam je omogućilo raspon uzrasta ispitanika od čak 57 godina. I premda su empirijska istraživanja vrijednosti i vrijednosnih orijentacija 70-ih i 80-ih godina prošlog vijeka na prostoru bivše Jugoslavije pokazala većinski kolektivističku orijentaciju (Kuzmanović, 1995), dobivene visoke vrijednosti za varijablu općeg aktivizma u našem istraživanju upućuju na to da u tradicionalnom društvu danas dolazi do većeg zalaganja za individualni uspjeh i da pojedinci koji žive u ovakvim društvima žele postići i dobiti više.

Suprotno polaznim pretpostavkama i postavljenoj istraživačkoj hipotezi, društveni aktivizam i konformizam imaju nizak stepen prihvaćenosti u našem uzorku. Konkretnije, prema odgovorima ispitanika se može zaključiti da oni radije prepuštaju drugima da donose odluke koje se tiču većine, nego što i sami žele učestvovati u tom odlučivanju. Dobiveni nalazi nisu u skladu s rezultatima ranijih istraživanja vrijednosnih orijentacija na ovim prostorima (Havelka et al, 1990; Golubović et al, 1995, prema Kuzmanović, 1995), nego bilježimo opadanje preferiranja konformističke orijentacije i društvenog aktivizma te jače prihvatanje općeg aktivizma. Ovakva nespремnost na “ispravljanje krivih Drina” u društvu čiji su članovi i neprihvatanje da se bude konformističkim dijelom tog društva ukazuje na promjenu vrijednosti u tradicionalnom društvu i povećanje individualizma na štetu kolektivismu. Nisko vrednovanje konformizma

potvrđuje da ljudi iz tradicionalnih sredina ne žele živjeti “u čoporu”, prihvatajući bespogovorno tzv. mentalitet stada i grupnu zaslijepljenost kao normu vlastitog ponašanja. Naime, grupe koje donose odluke koje su od značaja za veću društvenu zajednicu, ustrajavaju na održavanju grupne kohezije, solidarnosti i odanosti (Cottam et al, 2010), a što ispitanici u ovom istraživanju ne doživljavaju kao njima važne vrijednosti. Također, društveni aktivizam, vrijednost koja je bila visoko cijenjena do kraja prošlog stoljeća (Kuzmanović, 1995), posebno na ovim prostorima, ispitanicima u našem uzorku nije bila privlačna i oni su radije neangažovani u društvenom smislu.

Utjecaj različitih socijalnih faktora, a posebno aktuelne situacije u društvu, dolazi do izražaja u stepenu prihvatanja konformističke orijentacije kao vrijednosti u tradicionalnom društvu u XXI stoljeću. Naime, od kraja 80-ih i početka 90-ih godina prošlog stoljeća, sve članice bivše Jugoslavije su se suočile s, manjim ili većim, društvenim promjenama koje su neizostavno utjecale kako na državnu politiku, tako i na same građane, pojedince. Upravo te značajne i nezanemarive socijalne promjene koristimo kao objašnjenje razlika u prihvatanju ispitivanih vrijednosnih orijentacija prije tri decenije i danas. Promjena socijalne situacije značajno je utjecala na preferencije značajnih vrijednosti te je primjetno udaljavanje od tradicionalnih vrijednosti – karakterističnih za kolektivističko društvo – te okretanje ka individualističkom. Ovo je posebno važno kada se ima na umu da je ispitivana populacija naseljena na samoj granici istočnih i zapadnih vrijednosti – podjednako udaljena i od utjecaja tradicionalnih vrijednosti i od modernih izazova.

Zdravorazumski posmatrano, moglo bi se očekivati da Bosanska krajina bude zatočena na “ničijoj zemlji”, podjednako daleka i bliska vrijednostima dvaju oprečnih svjetova. Međutim, brzina prilagođavanja tradicije savremenim vrijednostima vjerovatno je i jedan od osnovnih razloga opstanka društva koje je preživjelo različite osvajače i očuvalo tradiciju i kulturu predaka uprkos nasrtajima osvajačkih sila. Višedecenijska vladavina socijalizma, kolektivizma i isticanja jugoslavenskog entiteta (Kuzmanović, 1995) i identiteta, rezultirala je slomom takvog društva i odbacivanjem dotadašnjih vrijednosti. Ranije ignorisana upozorenja stručnjaka o neefikasnosti društvene svojine, dovela su do toga da pojedinci uvećaju svoj kapital napuštanjem

“čopora”, odnosno individualistički duh je preuzeo vođstvo nad kolektivističkim. Današnja situacija u tim društvima tek je nuspojava kriza iz prošlosti.

Zaključno, odbacuje se postavljena prva istraživačka hipoteza H1 da je u ruralnim područjima održana tradicionalna vrijednosna struktura. Prisutnost konformizma te općeg i društvenog aktivizma kao vrijednosnih orijentacija u tradicionalnom društvu nije visoka te se može očekivati da je u XXI stoljeću i u tradicionalnim sredinama ojačan individualizam, a da su tradicionalne vrijednosti poput kolektivismu i održavanja grupe kohezije prevaziđene.

H2: Konformizam je u negativnoj korelaciji s općim i društvenim aktivizmom.

Tabela 3. Korelacija vrijednosne orijentacije konformizam s vrijednosnim orijentacijama opći i društveni aktivizam (N=106)

Varijabla	r	p
Opći aktivizam	-.376	.000**
Društveni aktivizam	.117	.233

**statistička značajnost na nivou .01

Ne postoji dosljedna, statistički značajna povezanost između vrijednosne orijentacije konformizam i političkog ponašanja. Nađena je značajna negativna povezanost između općeg društvenog aktivizma i konformizma, dok nije utvrđena statistički značajna povezanost konformizma i društvenog aktivizma te se *hipoteza H2 djelimično prihvata*.

Zašto se ljudi konformišu? Ne postoji jedno, općeprihvaćeno, objašnjenje nastanka ovog fenomena. Ljudi imaju prirodnu potrebu za evaluacijom svojih sposobnosti, uvjerenja i mišljenja u odnosu na druge pa, prema teoriji socijalne usporedbe (Festinger, 1950, prema Cottam et al, 2010) često mogu uspješno da zadovolje potrebe za informacijama kada koriste okolinu kao referentnu tačku, a posebno onda kada sumnjaju u sebe, kako bi dobili smjernice za poželjno i prihvatljivo ponašanje. Socijalne norme, svojevrсни kognitivni putokazi pojedincu za opstanak u socijalnoj grupi, obično podrazumijevaju i uniformnost u ponašanju i stavovima članova određene grupe. Pojedinac se tada nalazi između zahtjeva društva da se konformiše s jedne strane, i potrebe za očuvanjem sopstvenog identiteta, s druge strane. Socijalne norme, kao

standardi i pravila, vode i usmjeravaju nečije ponašanje (Cialdini i Trost, 1999, prema Mahalik et al, 2003), a na osnovu kojih ljudi procjenjuju kakvo ponašanje je primjereno određenoj situaciji. Ovdje ne mislimo samo na izbjegavanje onog što je nepoželjno u određenom trenutku u određenom društvu, nego i na prihvatanje stavova većine kao svojih vlastitih.

Pennington (1997) navodi nekoliko ključnih faktora za nastanak konformizma i to: privlačnost grupe za pojedinca, nedostatak samopoštovanja te potkrepljivanje konformističkog ponašanja. Iako nijedan faktor nije jedini potreban uslov za nastanak konformizma, svaki od njih, u nekoj mjeri, daje objašnjenje ove pojave.

H0: Vrijednosne orijentacije se ne razlikuju u odnosu na sociodemografske karakteristike ispitanika.

U cilju testiranja opravdanosti postavljene nulte hipoteze H0, urađen je t-test za nezavisne uzorke za skale vrijednosnih orijentacija, a kao kriterijska varijabla je korišten spol ispitanika. Univarijatne analize varijanse korištene su u cilju provjere značajnosti razlika u preferenciji pomenutih vrijednosnih orijentacija kod ispitanika različitog nivoa obrazovanja te različitog ekonomskog statusa. Povezanost između starosti ispitanika i vrijednosti konformizma i političkog ponašanja ispitivane su pomoću Pearsonovog koeficijenta korelacije.

Analiza podataka pokazuje da ne postoje statistički značajne spolne razlike kao ni moguće razlike u preferenciji vrijednosnih orijentacija s obzirom na ekonomski status ispitanika, dok su starost ispitanika i nivo obrazovanja značajni faktori prisutnosti vrijednosnih orijentacija kao što su konformizam i društveni aktivizam te su dobivene razlike statistički značajne (Tabela 4 i Tabela 5).

Tabela 4. Rezultati analize varijanse za preferenciju vrijednosnih orijentacija u odnosu na nivo obrazovanja (N=106)

Varijabla	F	df	p
opći aktivizam	.804	4	.525
društveni aktivizam	3.431	4	.011*
konformizam	3.549	4	.009**

*statistička značajnost na nivou .05

Konformizam i nivo obrazovanja su u međusobnoj antagonističkoj vezi, odnosno osobe nižeg obrazovnog statusa su više sklone pozitivno

vrednovati konformizam od onih koji imaju završenu višu školu, fakultet ili su studenti.

Društveni aktivizam različito je preferiran u odnosu na obrazovni profil ispitanika. Visokoobrazovane osobe i studenti imaju značajno više vrijednosti na skali društvenog aktivizma, a u odnosu na one nižeg obrazovnog statusa.

Tabela 5. Korelacija preferencije vrijednosnih orijentacija i starosti ispitanika (N=106)

Varijabla	r	p
Konformizam	.405	.000**
Opći aktivizam	-.222	.022*
Društveni aktivizam	-.328	.001**

Dobiveni statistici nakon sprovedenog izračunavanja koeficijenata Pearsonove korelacije pokazuju da, što su ispitanici stariji, više vrednuju konformizam, ali imaju manje preferencije vrijednosti za opći i društveni aktivizam. Dakle, s uzrastom se povećava preferiranje konformizma, ali opada opći i društveni aktivizam, odnosno što su mlađi ispitanici, više su aktivni po pitanju ispunjenja sopstvenih ciljeva, ali i u svrhu zadovoljavanja potreba društva i pokazuju veću spremnost da preuzmu odgovornost u svoje i u ime drugih.

Zaključno, postavljena nulta istraživačka hipoteza H0 se odbacuje te se može očekivati kako će se starije i osobe nižeg obrazovnog statusa prije konformirati s većinom i insistirati na poštivanju i očuvanju tradicionalnih vrijednosti nego oni koji imaju obrazovanje iznad nivoa srednje škole (studenti i osobe s višom i visokom stručnom spremom, odnosno završenom višom školom ili fakultetom).

Umjesto zaključka: Sebstvo u tradicionalnoj sredini danas

Prije pola stoljeća, 1968. godine, mladi Pariza, Londona, Rima, Berlina, Praga, Ljubljane i Zagreba ušli su u udžbenike historije, nametnuvši svojim prkosom i demonstracijama neophodnost promjena u društvu u kojem su živjeli. Danas, međutim, mladi ne počinju demonstracije na ulicama i ne bojkotuju vrijednosti koje takvima ne smatraju. Bosna i Hercegovina, poput većine postsocijalističkih zemalja, mijenja uslove života svojih građana na dugotrajnom, sveobuhvatnom i nimalo lakom koraćanju ka Evropskoj uniji i željenoj ravnopravnosti s drugim

evropskim društvima. Ljudi teže da budu prihvaćeni, čak i kada to znači prihvataje suprotnih stavova, mišljenja, vrijednosti i ponašanja, od onih koje sami imaju i vrednuju. U zapadnjačkim kulturama, važnost konformiranja je naglašena, kao i insistiranje na društvu čvrstih individualista, pojedinaca koji misle samostalno i plivaju protiv struje za ono što smatraju ispravnim (Aronson, Wilson i Akert, 2005). S druge strane, istočne kulture i tradicionalne društvene zajednice vrednuju konformizam kao pozitivnu crtu jer omogućava očuvanje tradicionalnih vrijednosti društva (Petrović, 2010). Ovo može biti jedan od razloga zbog čega se konformizmu u našem društvu pristupa nešto drugačije u odnosu na ranije navedene zapadnjačke kulture.

U socijalnoj psihologiji, vrijednosti se shvataju kao relativno trajne karakteristike ličnosti koje pojedinac usvaja putem raznih oblika socijalnog učenja (Havelka, 1995). Da li će se onda vrijednosti, kao bitan aspekt integracije pojedinca u grupu mijenjati pod utjecajem promjena u socijalnoj sredini? Sprovedeno istraživanje nad odraslim stanovništvom unutar tradicionalne sredine u XXI stoljeću dalo je potvrđan odgovor na ovo pitanje. Karakteristična, tradicionalna nošnja, specifičan dijalekat i, kako su pokazala druga istraživanja (Smajić, 2016; Petrović i Sulejmanović, 2017) – visok stepen religioznosti, dokazuju očuvanost tradicije i kulture unutar ove zajednice. Ipak, pokazane preferencije vrijednosnih orijentacija konformizma te općeg i društvenog aktivizma pokazuju snažan zaokret prema udaljavanju od jednostranog pristupa i spremnosti da se prilagode i integrišu u modernu socijalnu stvarnost.

Premda je self-koncept, odnosno koncept sebstva primjerenija tema u studijama iz psihologije ličnosti, ovdje ćemo ukratko, a umjesto uobičajenog zaključka, posvetiti pažnju prezentaciji sebstva unutar tradicionalne sredine danas, a na primjeru Bosanske krajine. Naime, u socijalnoj psihologiji jeste poznato da razvoj sebstva prolazi tri faze – od self-diferencijacije, odnosno razlikovanja sebe od sredine, koja se javlja na uzrastu oko 18 mjeseci, preko razvijanja igranja uloga ili zauzimanja pozicije drugog na uzrastu oko 4 godine pa sve do razvoja unutrašnjeg govora, odnosno korištenja simbola za unutrašnju komunikaciju između sebstva i jastva (DeLamater i Myers, 2011). Međutim, veliku ulogu u razvoju sebstva, a posebno socijalnog identiteta i identiteta uopće, imaju naša socijalna iskustva. Čovjek

tokom života prisvaja različite identitete, obično kao rezultat svog položaja unutar neke socijalne kategorije ili pak grupe. Ovo je posebno zanimljivo kada se u obzir uzmu karakteristike kolektivističkog i individualističkog društva, s jedne strane, i nalazi dobiveni nakon istraživačkog pristupa nekom od tih društava, s druge strane. Decenijama unatrag posmatrano, Bosanska krajina je primjer kolektivističkog društva, promovisanja i ulaganja u zajedništvo i dobrobit grupe pa se može očekivati da ovdje preferencije konformizma kao vrijednosne orijentacije budu visoke, a preferencije aktivizma, kao svojevrsne suprotnosti konformizmu i klasičnog obilježja individualističkog društva, budu niske. Međutim, rezultati ovog istraživanja iznenađujući su jer su pokazali da je preferiranje konformizma nisko, a preferiranje općeg i društvenog aktivizma nešto više. Ispitana značajnost korelacija između ovih dviju, odnosno ovih triju varijabli konformizma te općeg i društvenog aktivizma, očekivano je negativna, ali niska i bez statističke značajnosti. Ovo ne znači da su ispitanici, izdvojeni kao uzorak iz stanovništva Bosanske krajine kao populacije, apsolutni konformisti ili apsolutni aktivisti. Dobiveni nalazi pokazuju upravo onu situaciju koja je očekivana s obzirom na promjene u socijalnom sistemu – ljudi su “zaglavljeni” između starog i novog, vezani za tradiciju i poznato, a istovremeno umorni od statičnosti, ali i uplašeni od novog i, možda najvažnije – nepripremljeni na novo. Kakvi očekujemo da mladi budu danas – više konformistički ili više aktivistički orijentisani? Oni koji su rođeni neposredno prije i tokom 1990-ih, bili su lišeni sigurnosti tokom svog djetinjstva i odrastanja, jer njihovi roditelji nisu bili ti koji upravljaju ni svojim ni tuđim životom. Graditi identitet u takvim okolnostima, graditi sebstvo u vrtlozima negativnih iskustava, teško da je moglo rezultirati razvijenim dominantnim odabirima.

Ispitivani uzorak su ljudi koji su rođeni i odgajani u kolektivističkom društvu, a sada im je individualističko nametnuto kao bolje, iako ga oni ne poznaju, nemaju ranijih iskustava življenja unutar takvog društva, da bi mogli procijeniti šta je bolje i ispravnije – staro ili novo, poznato ili nepoznato, prevaziđeno ili moderno. Vjerujemo da je navedeno osnovni razlog zbog čega ispitanici koji ne preferiraju visoko konformizam kao vrijednosnu orijentaciju, nisu aktivni koliko bi se očekivalo. Ovaj rascjep u izboru se može tumačiti i kao rascjep sebstva, jer identitet ima

dvojaka, čak suprotna značenja, bez izgledne mogućnosti da se sazna ili odabere koji je identitet ispravan.

Postoji li, uopće, ispravan identitet i kakav bi on trebao biti da predstavi odraslog pojedinca u tradicionalnom društvu danas? Ili, da se vratimo genezi sebstva koju smo već spomenuli – kako razlikovati sebe od sredine koja, također, pati od teškoće diferencijacije starog i novog; kako zauzeti poziciju drugog ako je poznato da se tradicionalno smatra prevaziđenim, skoro zaostalim u modernom svijetu, a da se moderno u tradicionalnom vidi kao bezvrijedno, nedokazano i nekritički visoko vrednovano; na kraju – kako nazvati, kako predstaviti i kako vidjeti samoga sebe?

Literatura

1. Abrams, D. & Hogg, M. A. (1990) Social identification, self-categorization and social influence. *European Review of Social Psychology*, 1, 195–228.
2. Aronson, E., Wilson, T. D., Akert, R. M. (2005) *Socijalna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
3. Asch, S. (1956) Studies of Independence and Conformity: A Minority of One Against a Unanimous Majority. *Psychological Monographs: General and Applied*, 70 (9), 1–70.
4. Bešić, M. (2014) Vrednosne orijentacije u bivšoj Jugoslaviji. *Sociološki pregled*, 48 (1), 17–40.
5. Cialdini, R. B., Goldstein, N. J. (2004) Social influence: Compliance and conformity. *Annual Review of Psychology*, 55, 591–621.
6. Cottam, M., Dietz-Uhler, B., Mastors, E., Preston, T. (2010) *Uvod u političku psihologiju*. Zagreb: Naklada Mate.
7. DeLamater, J. D., Myers, D. J. (2011) *Social Psychology*. Belmont: Wadsworth Cengage Learning.
8. Havelka, N. (1995) Vrednosne orijentacije učenika i njihova očekivanja od budućeg zanimanja. *Psihološka istraživanja*, 7, 89–125.
9. Hewstone, M., Stroebe, W. (2003) *Socijalna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
10. Hošek, A., Momirović, K., Prišlin, R. (1989) Relacije statusnih karakteristika i socijalnih stavova mladih. *Revija za sociologiju*, 20 (3–4), 427–435.

11. Kuzmanović, B. (1995) Društvene promene i promene vrednosnih orijentacija učenika. *Psihološka istraživanja*, 7, 17–47.
12. Mahalik, J. R., Locke, B. D., Ludlow, L. H., Diemer, M. A., Scott, R. P. J., Gottfried, M., Freitas, G. (2003) Development of the Conformity to Masculine Norms Inventory. *Psychology of Men & Masculinity*, 4 (1), 3–25.
13. Mladenović, U., Knebl, J. (2000) Vrednosne orijentacije i preferencije životnih stilova adolescenata. *Psihologija*, 3–4, 435–454.
14. Musek, J. (2017) Value Related to the Religious Adherence. *Psihologijske teme*, 26 (2), 451–480.
15. Pennington, D. C. (1997) *Osnove socijalne psihologije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
16. Petrović, N. & Sulejmanović, D. (2017) *Činioci vrijednosnih orijentacija tradicionalnih muslimanskih zajednica sjeverozapadne Bosne u XXI vijeku*. Zbornik sažetaka konferencije Dani Filozofskog fakulteta. Tuzla: Filozofski fakultet.
17. Petrović, N. (2010) *Psihološke osnove pomirenja između Srba, Hrvata i Bošnjaka*. Beograd: Institut za psihologiju.
18. Sekulić, D. (2011) Vrijednosno-ideološke orijentacije kao predznak i posljedica društvenih promjena. *Politička misao*, 48 (3), 35–64.
19. Sherif, M. (1936) *The Psychology of Social Norms*. New York and London: Harper & brothers publishers.
20. Smajić, A. (2016) *Vrijednosti i vrijednosne orijentacije muslimanske omladine u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Centar za dijalog - Vesatijja.
21. Šram, Z. (2008) Etnocentrizam, autoritarne tendencije i religioznost: relacije na uzorku zagrebačkih studenata. *Migracijske i etničke teme*, 24 (1–2), 49–66.
22. Virel, A. (1977) *Dictionnaire de Psychologie*. Marabout.
23. Vučković, I., Gadžić, A. (2009) Senior basketball players conformity. *Homo sporticus issue*, 1, 39–42.

Internet izvori:

24. <http://scindeks.ceon.rs/>
25. <http://hrcak.srce.hr/>

dr. sci. Dijana Sulejmanović, senior assistant
University of Bihać
Islamic Pedagogical Faculty
Email: dijana.sulejmanovic@ipf.unbi.ba

CONFORMISM AND POLITICAL BEHAVIOR IN A TRADITIONAL ENVIRONMENT

Summary

People like to think of themselves as independent, critically aware, individuals who are not pawns and who have an attitude and, disobeying the majority, are immune to social infections. Yet, we are exposed to the social influence of others on a daily basis. The tendency to make a basic attributional error, that is, to explain one's own and others' behavior exclusively by personality traits, underestimates the strength and importance of that influence. In order to preserve his self-esteem and, at the same time, be an equal part of the group, man submits to social influence, striving to find the perfect balance between what he wants and the expectations of the group to which he belongs. The scientific study of value orientations, as well as values in general, has great scientific and social significance, because it is a study of the factors that drive and direct the behavior of the individual and the group. The examination of the preferences of conformism and activism - general and social - as value orientations was done on a sample of 106 adults from the area of Bosnian Krajina. The sample consisted of 60 women (56.6%), and the age of the respondents was between 19 and 77 years. The obtained results show that the presence of conformism and general and social activism as value orientations in traditional society is not high and it can be expected that today, in the XXI century, individualism is strengthened in traditional environments, while abandoning collectivism and maintaining group cohesion as traditional values.

Keywords: values, value orientations, conformism, general activism, social activism, political behavior, traditional environment

الدكتورة المعيدة ديانا سليمانوفيتش

جامعة بيهاتش

كلية التربية الإسلامية

E-mail: dijana.sulejmanovic@ipf.unbi.ba

المطابقة للمنتشر السائد والسلوك السياسي في البيئة التقليدية

الخلاصة

يحب الناس أن يفكروا في أنفسهم كأفراد مستقلين ومدركين للنقد، وأنهم ليسوا ببادق وأن لديهم موقفهم الخاص أنهم مخالفون للأغلبية ومحصنون ضد العدوى الاجتماعية، ومع ذلك فإننا نتعرض للتأثير الاجتماعي للآخرين بشكل يومي. نحن نميل إلى ارتكاب خطأ الإسناد، أي شرح سلوك الفرد وسلوك الآخرين حصراً من خلال السمات الشخصية، وذلك يقلل من قوة وأهمية هذا التأثير. يخضع المرء للتأثير لاجتماعي من أجل الحفاظ على احترام الذات ولكي يكون جزءاً متساوياً من المجموعة في الوقت نفسه، فيسعى لإيجاد التوازن المثالي بين ما يريده هو وبين توقعات المجموعة التي ينتمي إليها.

الدراسة العلمية للتوجهات القيمية والقيم بشكل عام لها أهمية علمية واجتماعية كبيرة، لأنها دراسة للعوامل التي تدفع وتوجه سلوك الفرد والجماعة. تم اختبار تفضيلات التطابق والنشاط - العام والاجتماعي - كتوجهات قيمية على عينة مكونة من ١٠٦ الأشخاص البالغين من منطقة كرايينا في البوسنية. تكونت العينة من ٦٠ امرأة (٥٦,٦%) وتراوحت أعمار المستجوبين بين ١٩ و ٧٧ سنة.

تظهر النتائج التي تم الحصول عليها وجود التطابق والنشاط العام والاجتماعي كتوجهات قيمية في المجتمع التقليدي ليس مرتفعاً، ويمكن التوقع أنه اليوم في القرن الحادي والعشرين يتم تعزيز الفردية حتى في البيئات التقليدية والتخلي عن الجماعة والحفاظ على تماسك المجموعة كقيم تقليدية.

الكلمات المفتاحية: القيم، التوجهات القيمية، التطابق، النشاط العام، النشاط الجماعي، السلوك السياسي، البيئة التقليدية.